نشانه شناسی بیماری‌های معده در طب سنّتی ایران

مهدی برهانی [الف]، میثم شیرزاد [ب]، مهین الصاق [ج]، محمد مظاهری [ج]، احمدرضا شریفی علون آبادی [الف]، مریم یاوری [ب]، محمود بابائیان [الف]، محمدعلی کمالی [ب]، محمدرضا حاجی‌حیدری [الف]، مجید آویژگان [د]، پیمان ادیبی [ه*]

[الف] گروه طب سنّتی ایران، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران

[ب] دانشکده‌ی طب سنّتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران

[ج] دانشکده‌ی طب سنّتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران

[د] گروه بیماری‌های عفونی و گرمسیری، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

[ه] گروه داخلی، دانشکده‌ی پزشکی و مرکز تحقیقات جامع‌نگر عملکرد گوارش، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

چکیده

علایم متعددی در طب سنّتی ایران در مبحث بیماری‌های معده آورده شده است که نشان از دقّت خاص پزشکان این دانش به نشانه‌شناسی بیماری‌ها دارد. استدلال از برخی علایم من جمله نوع رنگ، بو و میزان یکنواختی مدفوع، نوع صدای گاز دفعی و شدّت بوی آن، بررسی میزان و شدّت عطش و نوع برطرف شدن آن با آب گرم و غیر گرم، رنگ و خصوصیات زبان، آروغ و انواع آن، تمایل به نوع مواد غذایی و میزان و نوع آب دهان، همه علایمی هستند که امروزه در دانش سمیولوژی و اخذ شرح حال یا اساساً بررسی نمی‌شوند یا اطلاعات کمی در مورد آن‌ها از بیمار اخذ می‌گردد. به نظر می‌رسد دقّت در نحوه‌ی شرح‌حال گیری و معاینه‌ی فیزیکی بیماری‌های معده توسط طبیبان طب سنّتی ایران از جمله ابن سینا می‌تواند در بهبود شیوه‌ی شرح‌حال گیری در طب رایج کمک کننده باشد. نکاتی که در طب سنّتی ایران مورد توجه بوده است، به نظر می‌رسد در یک دوره‌ی تاریخی از مسیر دانش پزشکی خارج شده باشد و این دانش سیر طبیعی دگرگونی خود را که مشتمل بر ارتقاء و اصلاح دانش هر نسلی توسط نسل بعد از خود است، طی نکرده باشد. با این تئوری لازم است مطالعات تجربی بیشتری برای بررسی متون اصیل طب سنّتی ایران انجام گیرد تا تغییرات ذکر شده در علایم و نشانه های معدی در این متون نسبت به دانش روز سمیولوژی و اخذ شرح حال، در بالین بیمار مورد بررسی قرار گرفته و فراوانی آن ها تعیین گردد. در گام بعدی بررسی پایه‌ی پاتوفیزیولوژیک تفاوت های موجود در سیر مطالعات بالینی بسیار سودمند است. برخی مقایسه ها مابین این مباحث در مکتب طب ایرانی و طب سنّتی چین نیز در مقاله ذکرشده است.

واژگان کلیدی: طب سنّتی ایران، نشانه شناسی، بیماری‌های معده، طب سنّتی چین

تاریخ دریافت: اردیبهشت ۹۰
تاریخ پذیرش:

علامت شناسی در طب سنّتی ایران:

طب سنّتی ایران دانش بومی چند هزار ساله‌ی ایرانیان است که بعدها در یونان مدون شده است (۲-۱). این طب پس از آنکه در دوره‌ی اسلامی توسط مسلمانان دگرگون و با پژوهش و تجربه‌ی آنان بارور گردید، به عنوان اصلی‌ترین مکتب طبی در کشورهای اسلامی و بعدها در اروپا شناخته شده است (۳).

متون طب سنّتی ایران با توجه به

* فرد مسوول مکاتبات: adibi@med.mui.ac.ir

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

شالوده‌ی فلسفی و منطقی خود، به اسباب بروز بیماری‌ها، نشانه‌های آن و فرآیندی که توسط آن موجب از میان برداشتن مرض و بالنتیجه از میان رفتن علامت می‌شود توجه خاص داشته است.

در واقع آنچه در طب سنّتی ایران اصل کلّی در درمان محسوب می‌شود، با سبب شناسی (etiology) آغاز می‌شود و درمان بر پایه‌ی شناخت اسباب بیماری استوار است. جرجانی در این باره می‌گوید: «مرض و عرض و سبب (هر بيماري علّت ايجاد كننده‌اي دارد و پس از ايجاد شدن عوارضي از آن ناشي خواهد شد كه ممكن است خود، بيماري ديگري باشد. علّت ايجاد كننده‌ی بيماري را سبب و عوارض ناشي از آن را عرض مي‌نامند.) هر سه غیر طبیعی است و همیشه قصد طبیب و مراد او زایل کردن بیماری باشد و اندر اندیشه‌ی او کار نخستین آن باشد که بیماری زایل کند، لکن علاج کار نخستین، زایل کردن سبب است از بهر آنکه هرگاه که سبب زایل شود، بیماری زایل شود» (۴).

اهمیّت معده در فرمایش گوهربار پیامبر گرامی اسلام (ص) به روشنی بیان شده است، آنجا که فرمود: المعدة بيتُ كلِّ داءٍ و الحِميةُ رأسُ كلِّ دواءٍ (معده خانه‌ی هر دردی و پرهیز سرآمد هر درمانی است) (۵).

علامت شناسی در طب مدرن:

در پزشکی نوین علامت که Symptom خوانده می‌شود اینگونه تعریف می‌گردد: «هرگونه شاهد ذهنی (Subjective Evidence) از بیماری یا وضعیت یک بیمار که توسط وی احساس می‌شود. همچنین به تغییری در وضعیت بیمار که نشان دهنده‌ی یک حالت جسمی یا روانی است، گویند؛ مانند درد و خارش» (۶).

Symptom که دریافتی ذهنی است در مقابل Sign قرار دارد که یافته‌ای عینی است و توسط معاینه کننده دریافت می‌شود، مانند راش پوستی یا صدایی که در Pleural effusion در قفسه سینه به گوش می‌رسد (۷-۶).

بر اساس آنچه در دانش علایم و نشانه‌ها (Semiology) و شرح حال گیری (History taking) در طب رایج ذکر می‌شود، روند تفکر بالینی از همان لحظه‌ی اوّل برخورد با بیمار آغاز می‌گردد. این روند واجد یک پایه‌ی اطلاعاتی (Database) است که در جهت تفکر هدفمند و سازنده و شناخت نحوه‌ی برخورد با بیمار به پزشک کمک می‌کند. این پایه‌ی اطلاعاتی چند جزء مهم دارد:

۱. شکایات بیمار
۲. شناسایی یافته‌های غیر طبیعی
۳. ارتباط یافته‌های بیمار با یک پروسه زمینه‌ای پاتوفیزیولوژیک و سایکوپاتولوژیک
۴. طرح ریزی یک یا چند فرضیه درباره‌ی ماهیّت مشکل بیمار (۸).

با به‌کارگیری این شیوه می‌توان به یک شرح حال دقیق دست یافت و به تبع آن به تشخیص درست تری رسید. از سوی دیگر، یافته‌های ثبت شده در شرح حال بیمار قابلیّت این را خواهد داشت که در پژوهش‌های بالینی مورد استناد قرار گیرد و درستی و دقّت تشخیص، میزان تأثیر درمان و بروز عوارض ارزیابی شود.

تشخیص بیماری‌های معده در طب سنّتی ایران:

به منظور بررسي وضعيت معده در این طب موارد زیر در قانون ابن سینا آورده شده است (۹).

◄ عملکرد معده:

در صورتی که بیمار مقدار خوراکی که الان می‌تواند در یک وعده غذايي ميل كند و معده‌ی بیمار می‌پذیرد کمتر از میزانی باشد که بیمار قبل از بيماري می‌توانسته است بخورد دلیل ضعف معده می‌باشد و اگر این عارضه را ندارد قوت معده همچنان پا برجاست. بر اساس طب سنّتي ايران قوت‌های معده (که نیروهای انجام دهنده افعال معده‌اند) به ۴ نوع جاذبه، ماسکه، هاضمه و دافعه تقسیم می‌گردد.

قوه‌ی جاذبه آنست که توسط آن غذا بلعیده می‌شود و به معده می‌رسد. قوه ماسکه نگهدارنده غذا

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

در معده است تا عمل هضم روي آن انجام گيرد. قوه هاضمه عمل هضم غذا را انجام مي‌دهد و قوه‌ی دافعه دفع فضولات باقيمانده از عمل هضم را بر عهده دارد (۹).
در طب سنّتي چيني، هر گونه تغيير در ميزان خوراكي و يا مواد وارد شده به معده نشانگر اختلال عملكرد معده مي‌باشد (۱۱-۱۰).

◄بررسي چگونگي هضم:

هضم كامل عبارت است از اينكه پس از جاي گرفتن غذا در معده، سنگينی در معده، سر و صدا، نفخ، آروغ با بوي دود يا ترشيدگي، سكسكه، احساس لرزش معده (اختلاج) و يا تمدد (احساس كشيده شدن) وجود نداشته باشد و مدّت ماندن غذا در معده مدّتی معتدل باشد و خروج غذا از معده در زمان طبيعي كه هضم كامل گرديده انجام شود و خواب، مستوی (با آرامش، نه سبك و نه سنگين) باشد و بيدار شدن از خواب به راحتی و سريع انجام شود و بعد آن ورم در پلك چشم مشاهده نگردد و شخص از سنگيني سر و مشكل در دفع مدفوع شكايتي نداشته باشد و قبل از دفع، زير شكم باد كرده و نرم باشد (اين‌ها نشانه‌ی بهترين جاي گرفتن غذا در معده و احاطه‌ی مطلوب آن بر غذا و نيز بهترين كاركرد معده و همچنين خوبي غذا در مقدار و كيفيت است) (۹).

اگر معده به طور كامل بر غذا احاطه پيدا نكرده و متعاقب آن هضم كامل نباشد ايجاد سرو صدا و آروغ متوالی می‌گردد و غذا مدّت زيادی در آن باقی می‌ماند و يا قبل از زمان طبيعي هضم كامل، خارج می‌شود (۹).
وجود مادهٔ صفراي غير طبيعي در معده (طور خالص) باعث ممانعت هضم يا نقص آن نمی‌گردد بلكه غذا را فاسد می‌كند. ماده سوداي غير طبيعي در معده ايجاد منع در هضم و فساد غذا هر دو را می‌نمايد (۹).
وجود ماده‌ی بلغم غيرطبيعي در معده به خصوص بلغم ترش باعث مايل شدن غذا به فساد می‌گردد. (باعث ترشيدگي غذا در معده كه مراحل ابتدايي فاسد شدن است می‌گردد). اگر در معده ورم يا زخم عفوني وجود نداشته باشد و غذا هم فاسد نباشد ولی هضم ناقص باشد علت، سوء مزاج است و اكثراً نوع سرد و مرطوب و در درجه دوم گرم و در درجه سوم خشك می‌باشد (۹).

در طب سنّتي چيني، هر گونه علامت ناخوشايندي در سر دل كه همراه با درد يا نفخ يا تهوع يا استفراغ يا اسهال و كاهش اشتها يا مدفوع شل و يا يبوست و عطش به آب و... باشد دال بر اختلال در هضم معده است (۱۱).

◄وضعيت زبان:

وقتی كه زبان در اختلالات معده شديداً زبر و قرمز گردد بر سوء مزاج يا ورم گرم دموی در معده دلالت دارد و اگر متمايل به زرد گرديد عارضه‌ی صفراوی (ناشي از وجود صفرا در معده) است و اگر به سياهی متمايل گشت بيماري ناشي از ماده‌ی سودای غيرطبيعي (ناشي از زيادي ماده‌ی سودا در معده) است و اگر به سفيدی و شيری متمايل شد علت وجود ماده‌ی مرطوب در معده است و اگر فقط خشك حقيقي باشد بيماري ناشي از خشكی مزاج معده است (۹).

خشكی دهان به دو نوع حقيقی و غير حقيقی تقسيم می‌شود (۹):
خشكي حقيقی به علت كاهش شديد ميزان رطوبت است و خشكی غير حقيقی به علت رطوبت لزج خشك شده‌ی دهان (لزج: غلظت حد فاصل ميان غلظت ژله‌اي و آبكی) با سر منشاء حرارت بخاری كه به بافت دهان رسيده است، پس افتراق آن دو مهم است چونكه يكی بر خشكی مزاج معده دلالت می‌كند و ديگری بر رطوبت لزج، كه می‌تواند منشاء آن رطوبت لزج معده يا نزول يافته از مغز باشد (۹).

در طب سنّتي چيني، در زبان به رنگ بدنه زبان، رنگ بار زبان، به تورم كل زبان و به اثر دندان‌ها بر كناره زبان بيشتر دقت می‌شود. همچنين بخش وسطي آن با دستگاه گوارش در ارتباط است و هر گونه اختلال در اين امر، با تغييرات در اين بخش

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

زبان همراه است. بار زبان کلاً در ارتباط با معده است و هرگونه اختلالي در این بار، اختلال معدي را مطرح می‌کند (۱۱).

◄وضعیت آب دهان:

زیادی آب دهان و یا لزوجت آن بر رطوبت ارسال شده از معده به رطوبت آبکی بزاق به تفکیك دلالت می‌کند (بدین معنا که هرگاه مقدار یا غلظت رطوبت داخل معده از حد معمول قبل از آن فراتر باشد این حالت به دهان منتقل گردیده و باعث افزایش مقدار بزاق و یا غلظت آن می گردد). خشکی حقیقي دهان بر خشکی معده دلالت دارد و احساس حرارت در دهان دال برگرمی آن است (اگر علائم دیگری دال بر حرارت معده نیز یافت شود) (۹). در طب سنّتي چيني، بزاق دهان باید در حد عادي باشد. ولي خشکي بزاق دهان دال بر آتش معده یا گرمي در بدن است (۱۱).

◄طعم دهان:

الف) تلخی آن نشان دهنده‌ی حرارت و صفرا است.

ب) ترشی آن دلالت بر سردی در معده (در اکثر اوقات) می‌کند ولی مقدار سردی آن کمتر از میزاني است که هضم غذا را مانع شود و در بسیاري موارد دلالت بر حرارت ضعیف به همراه رطوبت می‌نماید که این حرارت رطوبت را کمي به جوش آورده ولی به علت نقصان حرارت و هضم ناقص ترشیدگي ایجاد می‌شود و گاهی ترشی دهان به علت ریزش ماده‌ی سودا از طحال به معده است که منجر به اشتهای شدید به غذا گشته و نفخ و صداي شکم زیاد شده و باعث سوء هضم می‌گردد و آروغ زیاد و ترشیدگي بوي آروغ را باعث می‌شود.

پ) بی مزگی دهان نشانگر بلغم بی مزه در معده است.

ت) شوری طعم دهان به دلیل بلغم شور در معده است.

ث) مزه های غریب و غیر عادی دلالت بر خلط غیرطبیعی و یا متعفن در معده می‌کند (۹).

تعریف در طب سنّتي چيني(۱۱):

- مزه تند معمولاً به علت افزایش الگوي حرارتي قلب یا کبد است.
- مزه تند ثابت در دهان به علت کبد آتشین می‌باشد.
- مزه تند صبحگاهي بعد از خواب نرفتن معمولاً به علت قلب آتشین است.
- مزه شیرین نشان‌دهنده نقص طحال یا بلغم گرم است.
- مزه ترش معمولاً به علت احتباس غذا در معده یا تهاجم کبد به معده است.
- مزه شور معمولاً به علت نقص انرژي کلیه است.
- مزه تند معمولاً به علت ریه گرم است.

◄سکسکه:

اگر بیمار مبتلا به سکسکه متوالي گردیده و از سوزش ناحیه سر دل شکایت دارد، علّت سکسکه وجود خلط ترش یا تند یا تلخ در معده است و اگر به همراه آن احساس کشش در معده نیز کند، علّت آن باد است و اگر این‌ها را حس نمی‌کند و عطش آب هم ندارد بیانگر وجود خلط بلغم در معده است.

اگر سکسکه بعد از انجام پاک‌سازی در معده و یا پس از بروز تب ایجاد شده باشد نشان دهنده‌ی خشکی در معده است (۹). در مورد این نشانه در طب سنّتي چین نیاز به دانستن علایم دیگر بیمار می‌باشد.

◄درد معده:

درد همراه با کشیدگی معده، به دلیل باد (ریح) در آن است و اگر به همراه درد، سنگینی نیز احساس گردد بر پر شدن بیش از حد معده (امتلاء) دلالت می‌کند و درد به همراه سوزش بر انواع خلط های غیر طبیعي ترش یا تند یا عفونی یا تلخ در معده اشاره دارد (که هر کدام به دلیل نوعي سوء مزاج مادي در معده می‌باشد) (۹).

تعریف در طب سنّتي چيني (۱۱):

- درد می‌تواند به علت احتباس انرژي چي در کبد یا حرارت معده باشد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

- درد مبهم ممکن است نشان‌دهنده احتباس غذا در معده باشد.
- اگر درد بعد از خوراك یا گرم کردن بهتر می‌شود ممکن است نشانه سرماي ناقص در معده باشد.
- اگر درد بعد از خوراك بدتر شود ممکن است نشانگر يك الگوي نقص باشد.
- اگر احساس پر بودن سر دل وجود داشته باشد، نشان‌دهنده يك الگوي افزايش است.

◄ اشتهای به غذا یا نوشیدنی‌ها:

افزایش یا کاهش یا قطع کامل آن حاکي از دلایل متفاوتی است (۹).

انسان اگر حس چشایی سالم داشته باشد هیچ مزه ای را به شیرینی ترجیح نمی‌دهد (یعني به شیريني تمایل دارد) پس اگر اشتهای شدید به چیزهایی غیر از آن بود نشان دهنده‌ی عارضه معده است. (تمایل عبارت است از علاقه‌مندی معمول به چیزي و در مقابل آن اشتها عبارت است از تمایل شدید و غیرعادی) اشتها و عطش اگر به سمت غذای سرد مزاج و آب سرد باشد در مقابل آنکه اشتها به ترشي یا ماده‌ی خشک کننده یا شور یا تند و یا مجموعه شور و تند و ترش باشد تفاوت دارد (۹).

الف) اشتها به طعم شور، تند و ترش دلیل ضعف معده متعاقب تجمع زیاد ماده لزج بلغمي در آن است چون غذاهایی با این سه طعم در از میان بردن خلط‌مضر داخل معده مؤثرند و معده‌ی قوی تمایل به غذاي چرب دارد ولی اشتهای زیاد و مفرط به آن ندارد.

ب) وقتی اشتها به غذاهای غیر عادی و فاسد مثل خاك و امثالهم باشد، علت، خلط فاسد و غریب جای گرفته در معده است.

ج) اشتهای شدید به چربی‌ها نشان دهنده‌ی جمع شدگی و بسته شدن ها (قبوضت و تکاثف) و خشکی معده است. اگر فرد به غذاهای گرم و گرم کننده تمایل ندارد و اشتها به غذا هاي سرد و سرد مزاج دارد، حرارت در معده بالاست و اگر اشتها به گرم کننده ها دارد در معده، برودت و سردی است.

د) اشتهای به ترشی‌ها و تندی‌ها نشان دهنده‌ی خلط لزج در معده است.

ه) اشتهای معده‌ی گرم به آب بیشتر از غذا است (گاهی شدت حرارت باعث تحلیل مواد ذخیره در معده گردیده و نیاز به جایگزیني آن عارض می‌گردد و سوزش ناشی از این حرارت باعث تحریك شدید گرسنگی به صورتی می شود که به هیچ وجه نمی‌توان آن‌را تحمل نمود و گاهی باعث غش کردن خواهد شد).

و) اشتها همراه با تجمع ماده سودا و یا بلغم ترش در معده (تا مادامی که مقدار این مواد کمتر از مقداریست که از میان برنده‌ی اشتهاست) خیلی زیاد می‌شود و اشتها می‌تواند به قدري زیاد شود که هیچ‌گاه سیری ندارند (شهوة کلبیه) (۹).

تعریف در طب سنّتي چیني (۱۱):

حالتي که با خوراك تسکین می‌یابد نشان دهنده يك الگوي نقص است.

حالتي که با خوراك بدتر می شود نشان دهنده يك الگوي افزایش است.

اشتها نداشتن نشان دهنده نقص انرژي چي در طحال است.

گرسنگي همیشگي حتي بعد از خوراك نشان دهنده حرارت معده است.

پري و باد کردن شکم بعد از خوراك نشان دهنده احتباس غذاست.

تمایل به غذاي گرم نشان دهنده يك الگوي سرد است.

تمایل به غذاي سرد نشان دهنده يك الگوي حرارتي است.

◄ استدلال عطش و تشنگی (میل شدید به آب):

در معده گرم مزاج، عطش به آب (تشنه شدن زیاد) بیشتر از اشتها به غذا است اگر همراه آن حالت غثیان (احساس دل به هم خوردگی) باشد دلیل ماده‌ی مراری (خلط تلخ صفرا و یا ترش سودا) یا ماده شور بلغمی در معده است و اگر با خوردن آب نیم گرم عطش آرامش می‌یابد ماده در بیشتر حالات بلغم شور است و اگر با آب نیم گرم عطش بیشتر می‌شود یا رفع نگردد ماده‌ی مراری است که با آب سرد مرتفع

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

می‌گردد. (۹)

تعریف در طب سنّتي چيني (۱۱):

- ميل به مايعات سرد نشانه حرارت است.
- ميل به مايعات گرم نشانه سردي است.
- تشنگي به مقدار زياد آب سرد نشانه افزايش الگوي حرارت است.
- نبودن تشنگي نشانه الگوي سرد است كه به طور معمول از معده و طحال ناشي مي‌شود.
- تشنگي به همراه ميل نداشتن به نوشيدن، نشانه‌ی بلغم گرم مي‌باشد.
- تشنگي با تمايل به مزمزه كردن آهسته آب يا آب گرم، نشانه‌ی نقص انرژي ين در معده يا كليه است.

◄قی (Vomiting):

- اگر فقط حال تهوع است نشان دهنده‌ی خلط غيرطبيعي فرورفته در بافت معده و جايگزين شده در آن است.

- اگر استفراغ به راحتی انجام می‌شود نشان دهنده‌ی خلط غيرطبيعي است كه در فضای معده روان است.

- اگر حالت تهوع با استفراغ از ميان نرود نشان دهنده‌ی مجموعه هردو مورد بالا است و جايگزينی خلط در بافت معده نيز می‌تواند اين حالت را ايجاد كند (حالت اول).

- حالت تهوع (غثيان) نه تنها می‌تواند فقط به علت ماده‌ی جايگزين شده در ديواره‌ی معده باشد بلكه می‌تواند به علت زيادی ماده ای باشد كه دهانه معده را می‌سوزاند (سودا يا صفرا) يا می‌تواند اين ماده در قعر معده كم باشد و با مخلوط شدن با غذای خورده شده از ته معده به بالای معده برسد و دهانه‌ی معده را بسوزاند و در اين حالت چند ساعت بعد از خوردن غذا باعث استفراغ شده و تهوع قبل از غذا خوردن منجر به استفراغ نمی‌گردد (اشاره به بيماراني كه تهوع دارند ولي فقط چند ساعت پس از خوردن غذا دچار استفراغ می‌گردند).

- اگر ايجاد تهوع و غثيان دوره ای باشد نشان دهنده‌ی خلط غير طبيعي است كه از جای ديگری و به مقدار كم به معده می‌ريزد و با زياد شدن آن تهوع و استفراغ ايجاد شده و با تخليه معده تا افزايش بعدي خلط غير طبيعي، تهوع فروكش می‌كند.

- اگر تهوع و غثيان هميشگی باشد به منزله‌ی آن است كه خلط غيرطبيعي متوالياً در معده توليد می‌شود.

- رنگ ماده‌ای كه از معده به وسيله قی خارج می شود نيز در تشخيص حايز اهميت است چنانكه رنگ زرد آن بر صفرا، رنگ سفيد و مزه ترش يا شور بر بلغم ترش يا شور و رنگ شفاف (شيشه‌اي) بر بلغم زجاجي دلالت می‌كند.

كسی كه احساس می‌كند پس از خوردن غذا يا غير آن اگر حركت كند ممكن است غذای خورده شده را استفراغ كند اين امر دلالت بر رطوبت شديد دهانه معده و يا ضعف قوای معده می‌كند كه در حالت اول با گرسنگی هم اين علامت وجود دارد اما در حالت دوم فقط موقع پر شدن معده اين علامت ايجاد می‌شود (۹).

تعريف در طب سنّتي چيني (۱۱):

- استفراغ ترش ممكن است نشانه تهاجم كبد به معده باشد.
- استفراغ آبكي شفاف ممكن است نشانه سردي در معده با احتباس مايعات باشد.
- استفراغ پس از غذا خوردن ممكن است نشانه يك الگوي حرارتي باشد.
- استفراغ حجيم و ناگهانی ممكن است نشانه الگوي افزايشي باشد.
- استفراغ آهسته و ضعيف می‌تواند نشانه الگوي نقص باشد.

◄آروغ:

آروغ می‌تواند انواع زير را شامل شود (۹):

الف) با بوي دود باشد (دودی يا دخاني)

ب) با بوی ترشيدگی باشد (حامض)

پ) بدبو باشد (منتن)

ت) با بوي گوشت بو گرفته (سهيكي)

ث) بوی گوشت خام بدهد (زهمي)

ج) بوی گل سياه و بدبوی (لجن)

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

حمام بدهد (حماء)
چ) بوی عفونت بدهد (عفني)
ح) بوی ماهی فاسد بدهد (سمكي)
خ) بوی زنگار بدهد (زنگار= آهن تفتیده)
د) بوی آن شبیه به بوی طعام خورده شده باشد
ذ) یا باد به تنهایی باشد و هیچ بویی نداشته باشد و این بهترین نوع آروغ است که این نوع آروغ مشابه آروغ به علت بلع هواست که در متون طب مدرن نیز به آن اشاره شده است (۱۰).

اگر آروغ دخانی باشد و علت آن غذایی که سریع التغییر به مادهی دودی است، نباشد (زردهی تخم مرغ پخته و ترب و یا غذایی که در پختنش حرارت شدید بکار رفته و دودی شده است مثل حلوای پخته شده با آتش) علت آن گرمي شدید مزاج معده با ماده یا بدون ماده است. نوع مادی به علت ریزش مادهی گرم ریخته شده از سر به معده (نزله حار) میباشد، خصوصاً اگر مزاج بیمار صفراوی باشد و یا علت صفرایی است که مستقیماً به معده میریزد، همچنین اگر غذایی مثل جو که به سختی به دود تبدیل میشود خورده شود و آروغ دودی ایجاد کند، حرارت شدید معده تایید می شود. همچنین مدفوع اگر به رنگ زرد تیره و سوزاننده در دفع (مراری) باشد سبب آن حرارت معده است ولی عکس آن صادق نیست.

گاهی آروغ دودی به بیداری زیاد دلالت دارد که معده فرصت كافي برای هضم غذا نیافته و شعله کشیده و گرم شده است. معده با شروع خواب بهتر به هضم غذا می پردازد و بیداري متوالي باعث گرمي بیش از حد معده میشود.

آروغ با بوي ترشیدگي میتواند به علت غذای ترش مزه یا غذایی که اگر در خوردن آن افراط شود ترش میشود باشد. اگر این دو علت نبود علت آن سردی معده است خصوصاً اگر غذایی که دیر ترش میشود مثل عسل مصرف گردد و آروغ ترش را باعث شود (که سردی معده با ماده یا بدون ماده میتواند علت آن باشد).

کسی که سردی معده با ماده دارد دائماً سنگینی دهانه معده را احساس میکند.

این حالت (سردی معده) معمولاً به افرادی با مزاج سوداوی (سرد و خشک) یا با بیماری طحال یا کسانی که به معدهی آنها نزله سرد سرازیر میشود مثل مبتلایان به مرض مراق عارض میگردد، ممکن است آروغ ترش از حرارت نیز ایجاد شود و آن در صورتی است که حرارت بر شیريني اثر کرده و آن را ترش گرداند که البته در این حالت حرارت ضعیفتر از آن است که هضم کامل را انجام دهد و اگر حرارت شدید بر مادهی شیريني برسد آن را سوزانده و دلالت بر این نمونه، آروغ ترش با علامت حرارت و التهاب و تلخی دهان و عطش و سود بردن از سردیهاست.

باقی نیز میتوان پی به مادهی عامل آروغ ترش برد (که در قسمت قي توضیح داده شده است). اگر آروغ بدبوست دلالت بر تعفن در معده است که باعث بوی بد دهان میگردد و گاهی دلالت بر زخم های عفونی معده (قروح) مینماید.

سهکی (بوی بد عرق یا بوی گوشت بو گرفته) و سمکی (بوی ماهی) و حمائی (بوی گل سیاه و بدبوی) دلالت بر رطوبت عفونی شده داخل معده میکند.

نوع زنجاری دلالت بر شدت حرارت همراه تعفن میکند و این بر حرارتي شدیدتر از نوع دخانی دلالت دارد.

اگر آروغ غیر ترش است و بوی طعام خورده شده را بعد از ساعتی از تناول غذا میدهد دلالت بر ضعف قوای معده میکند که نمیتواند غذا را هضم نماید (۹).

تعریف در طب سنّتي چیني (۱۱):

- با آروغ معمولاً رکود انرژي چي کبد درگیر است.
- آروغ با بوی تند نشانه بلغم گرم در طحال ، حرارت معده،یا انرژي چي محتبس در روده کوچك است.
- آروغ بدون بو نشانه نقص یانگ در طحال و مولد سرماي داخلي میباشد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

◄قراقر:

صدای شکم دلیل ضعف معده و یا عدم تسلط به غذا است (تسلط بر غذا عبارت از نیرومندي معده در قواي چهارگانه جاذبه، ماسکه، هاضمه و دافعه) و یا به طور قطع دلالت بر رطوبت مدفوع می‌نماید (۹).

تعریف در طب سنّتي چیني (۱۱):

سرو صدای شکم به همراه مدفوع شل نشان دهنده نقص طحال است.

صداي شکم به همراه باد کردن شکم که در آن مدفوع شل نیست نشان دهنده رکود انرژي چي کبد است.

◄تمایل خوراکي بیمار:

پس از آنکه فرد غذای واحدی را مصرف کرد، می‌توان استدلال آن‌را از اینکه سازگاری وی با چیزهای مبرد (سرد کننده) است یا مجفف (خشک کننده) یا مرطوب (تر کننده) تخمین زد. باید در حالت مساوی دقت کرد که اشیای سرد را بهتر می‌پسندد یا خشك کننده و یا مرطوب کننده را و اگر شرایط مساوي لحاظ نگردد، نتیجه گیري غلط می‌شود (۹).

مثلاً گاهي به علت اشیای سرد، جوشش خلط آبکی یا شور بلغمی فروکش کرده و تصور می‌شود بیمار منفعت یافته است در جایی که خلط باعث بیماری، سرد بوده و یا گاهی با گرمی دادن باعث تحلیل خلط گرم داخل معده می‌شویم و بیمار موقتاً بهبود می‌یابد، در جایی که در اینجا باید مبرد داد و بایستی به سایر علایم نیز دقت نمود (۹).

تقریباً همین معني و مفهوم را می توان در طب سنّتي چیني نیز دید (۱۱).

◄گازهاي دفعي شکم:

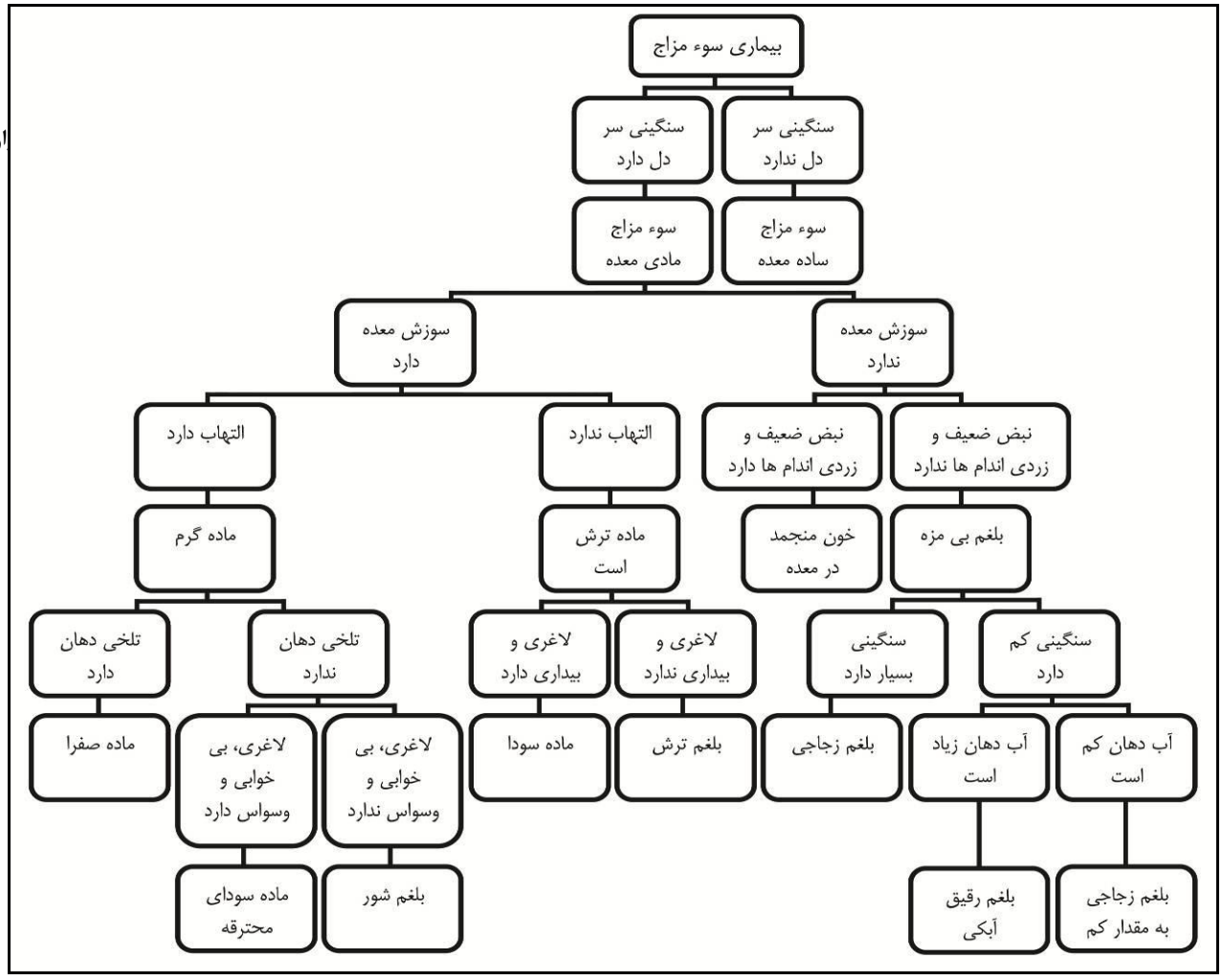
دفع صدادار گازهای تولید شده در دستگاه گوارش از علایمی است که نشان‌دهنده‌ی ضعف در معده و دستگاه گوارش است، البته ضعفی که باعث تولید آروغ زیاد و غیرطبیعی می‌شود بیشتر است (۹).

صدای بلند حین دفع گاز یا ناشی از غلیظ بودن اخلاط غیر طبیعی تولید شده در معده است و یا به علت توانمندی نیروی دافعه می‌باشد، توضیح اینکه در طب سنتی غلظت و رقت اخلاط غیر طبیعی تولید شده در معده در نوع علایم ایجاد شده و تشخیص نوع بیماری، کمک کننده است. مواد لطیف و رقیق صدایی تولید نمی‌کنند و این امر نشانگر قوّت معده است خصوصاً در کسی که صدا دار شدن به اراده‌ی او نیست. در کسانی که بدون اراده دچار دفع صدادار گاز هستند، اختلاط ذهن ایجاد شده است (درجه‌ای از کاهش سطح هوشیاري)، کم بویی باد بر خوبی هضم و تولید اخلاط طبیعي دلالت دارد و نداشتن بو دلیل بر عدم هضم و بوي شدید بر فساد هضم دلالت دارد که در هر دو حالت اخلاط غیر طبیعي ایجاد گردیده اند (۹).

در طب سنّتي چین از این نشانه سخن به میان نیامده است.

◄مدفوع:

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

نمودار ۱. الگوریتم تشخیصی انواع سوء مزاجات معده

قوام ،رنگ و بوی مدفوع هر کدام می‌تواند نشانه اي از بیماري معده باشد. رنگ مدفوع نشان دهنده‌ی نوع خلطی است که در معده یا بقیه بخش های دستگاه گوارش به صورت طبیعي یا غیر طبیعی تولید شده است (۹).

اگر مدفوع صاف و هموار است و رنگش میانه و بوی تند نیز ندارد، دلیل آن است که معده غذا را بخوبی هضم می‌کند. خوب هضم کردن غذا دلیل نیرومندی معده و نیرومندی آن نشان از اعتدال مزاج دارد. اگر مدفوع خیلی بدبو ولی نرم باشد دلیل آن است که قبل از زمان هضم کامل بیرون آمده است و این نشان دهنده‌ی ناتوانی نیروی نگه دارنده‌ی معده، ماسکه است. اما اگر بدبویی زیاد است ولی مدفوع نرم نیست دال بر ناتوانی نیروی هضم کننده‌ی معده است (۹).

در طب سنّتی چینی، به رنگ و قوام و شکل مدفوع دقت می شود و رنگ طبیعي به رنگ قهوه اي روشن است. قوام مدفوع نه شل و نه سفت است و شکل مدفوع مثلاً به شکل مداد (نازك و باريك) ناشي از ضعف طحال می‌باشد (۱۱).

◄رنگ بدن:

رنگ در بیشتر اوقات دلالت زیادی بر حال معده و کبد می‌کند. به نظر مؤلف منظور از تغییر رنگ در طب سنّتي ایران تغییرات رنگ صورت است که مدّ نظر قرار می‌گیرد زیرا صورت اولین و بیشترین جایي است که طي معاینه توسط درمانگر مشاهده می‌گردد. بیشتر امراض معده، سرد و مرطوب است و رنگ مبتلایان رصاصی یا رنگ قلع به خود می‌گیرد و اگر رنگ بیمار از قبل زرد بوده باشد این زردی به سفیدی متمایل می‌گردد (۹).

در طب سنّتي چیني، رنگ رخسار که بیانگر رنگ بدن است نیز به همین شکل بوده و در ناراحتی‌های دستگاه گوارش، پریدگی رنگ شایع است (۱۱).

◄استدلال به احوال مشارکات:

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

اعضاء مشارك معده عبارتند از اعضايي كه بيماري‌هاي آن‌ها مي‌تواند روي معده تأثير بگذارد و بالعكس.

اگر دماغ نزله دارد باعث اختلال معده می‌تواند، نزله باشد و اگر كبد توليد صفراي غير طبيعي مي‌كند توجه به آن الزامی است. اگر طحال ورم دارد و از جذب سودا به خود عاجز است و سودا زياد است، می‌تواند نشان دهنده‌ی علت باشد.

توجه به اينكه آيا بيمار جلو چشمش چيزی غير عادی و غير ثابت را می‌بيند؟ آيا به علت امتلاء سردرد دارد ؟ يا با امتلاء، وسواسي دارد كه با گرسنگی كم می‌شود و علی‌الخصوص سرگيجه دارد يا نه؟ بسيار حائز اهميت است. آيا با پر شدن شكم احساس خفقان پديد آمده و يا موقع گرسنگی چنين حالتی دارد؟ همچنين غش و تشنج چه مواقعی عارض می‌گردد؟

دقت به اين ها عوارض مشاركتي معده را نشان می‌دهد. اگر پر شدن معده ايجاد خيالات مذكور، سردرد ، وسواس، رويا های مختلف خفقان يا خوابرفتگی خيلی عميق را باعث شود معده از ماده‌ی خلط غيرطبيعي پر است و سوء مزاج دارد (۹).

تطابق نشانه شناسی در طب سنّتی ایرانی و طب سنّتی چینی

در جدول ۱ مقايسه‌ی اطلاعات به دست آمده از مشاهده و مصاحبه با بيمار جمع آوري شده است، اگر علامت سئوالي در برابر يك علامت گذاشته شده است يعني اينكه علامت نياز به بررسي بيشتر داشته و هنوز تكميل نيست.

در طب سنّتي چيني نيز مثل طب سنّتي ايراني، اساس تشخيص بر روي چند محور اصلي استوار است. در ابتدا از مشاهده استفاده می‌گردد كه در اين بخش به رنگ رخسار بيمار دقت می‌گردد كه در حالت Pale complexion به برخي بيماری‌های گوارشي می‌توان شك كرد و يا در رنگ تنه زبان، اگر قرمز آتشين باشد به Fireيا Heat در دستگاه گوارش مي‌توان پي برد و اگر به صورت Pale باشد به كمي گردش خون (كمبود خون) در دستگاه گوارش و معده رسيد. اگر رنگ بار زبان زرد باشد دليل بر آتش ناشي از گرماي معده و شايد ناشي از كبد باشد، بعد از آن، از روش مصاحبه استفاده می‌گردد. آنگاه از حس شنوائي در شنيدن مثلاً صدا هاي دستگاه گوارش و يا از حس بويايی در بو كردن استفاده می‌گردد. در پايان نيز، با استفاده از اطلاعات جمع آوري شده، به يك الگوي تشخيصي می‌توان رسيد و بر آن اساس به درمان بيمار پرداخت.

جدول ۱. جدول مقایسه‌ای علایم بیماری‌های معده در طب سنتی ایران و طب سنتی چین

علامت	تعریف در طب سنّتی ایران	تعریف در طب سنّتی چینی
عملکرد معده	در صورتیکه بیمار مقدار خوراکی که الان می‌تواند در یک وعده غذایی بلع نماید و معده‌ی بیمار می‌پذیرد کمتر از میزانی باشد که بیمار قبل از بیماری می‌توانسته است بخورد دلیل ضعف معده می‌باشد و اگر این عارضه را ندارد قوت معده همچنان پا برجاست.	هر گونه تغییر در میزان خوراکی و یا مواد واردشده به معده نشانگر اختلال عملکرد معده می‌باشد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

علامت	تعریف در طب سنّتی ایران	تعریف در طب سنّتی چینی
بررسی چگونگی هضم	اگر معده بطور کامل بر غذا احاطه پیدا نکرده و هضم کامل نباشد ایجاد سرو صدا و آروغ متوالی می‌گردد و غذا مدت زیادی در معده باقی می ماند و یا قبل از زمان طبیعی هضم کامل، خارج می‌شود.	هر گونه علامت ناخوشایندی در سر دل که همراه با درد یا نفخ یا تهوع یا استفراغ یا اسهال و کاهش اشتها یا مدفوع شل و یا یبوست و عطش به آب و... باشد دال بر اختلال در هضم معده است.
وضعیت زبان	وقتی که زبان دراختلالات معده شدیداً زبر و قرمز شده بر سوءمزاج یا ورم گرم دموی (ناشی ازتجمع خون) در معده دلالت دارد و اگرمتمایل به زرد گردیده عارضه صفراوی (ناشی از وجود صفرا در معده) است و اگر به سیاهی متمایل است بیماری ناشی از ماده ی سوداوی غیرطبیعی در معده است و اگر به سفیدی و شیری تمایل یافته باشد علت وجود ماده ی مرطوب در معده است و اگر فقط خشک حقیقی باشد بیماری ناشی از خشکی مزاج معده است.	در زبان به رنگ بدنه زبان، رنگ بار زبان و به تورم کل زبان، به اثر دندان‌ها بر کناره زبان باید دقت کرد. در زبان بخش وسطی زبان با دستگاه گوارش در ارتباط است و هر گونه اختلال در این دستگاه، با تغییرات در این بخش زبان همراه است. بار زبان کلا در ارتباط با معده است و هر کونه اختلالی در این بار، اختلال معدی را می رساند.
وضعیت آب دهان	زیادی آب دهان و یا لزوجت آن بر رطوبت معده دلالت می‌کند	بزاق دهان باید در حد عادی باشد. ولی خشکی بزاق دهان دال بر آتش معده و یا گرمی در بدن است.
طعم دهان	تلخی آن نشان دهنده حرارت و صفرا است. ترشی آن در اکثر مواقع دلالت بر سردی در معده و یا حرارت ضعیف به همراه رطوبت می‌کند و گاهی ترشی دهان به علت ریزش ماده‌ی سودا از طحال به معده است. بی مزگی دهان نشانگر بلغم بی مزه در معده است. شوری طعم دهان به دلیل بلغم شور در معده است. مزه های غریب و غیر عادی دلالت بر خلط غیرطبیعی متعفن در معده می‌کند.	Bitter taste is usually due to an Excess Heat pattern (Liver or Heart) A constant bitter taste in the mouth is usually due to Liver Fire A bitter taste in the morning after no sleep is usually due to Heart Fire A sweet taste may indicate Spleen Deficiency or Damp Heat A sour taste is usually due to retention of food in Stomach or the Liver invading the Stomach A salty taste is usually due to Kidney Yin Deficiency A pungent taste is usually due to Lung Heat
سکسکه	اگر بیمار مبتلا به سکسکه متوالی گردیده و از سوزش ناحیه سر دل شکایت دارد، علت سکسکه وجود خلط ترش یا تند یا تلخ در معده است و اگر به همراه آن احساس کشش در معده کند، علت آن باد است و اگر این‌ها را حس نمی‌کند و عطش آب هم ندارد خلط بلغمی در معده وجود دارد و اگر بعد از انجام پاک‌سازی در معده و یا پس از بروز تب ایجاد شده نشان دهندهٔ خشکی در معده است.	–
درد معده	درد همراه با کشیدگی معده به دلیل باد در معده می‌باشد و اگر به همراه درد، سنگینی احساس گردد بر پر شدن بیش از حد معده (امتلاء) دلالت می‌کند و درد به همراه سوزش بر خلط ترش ، تند ، عفونی یا تلخ در معده دلالت دارد.	-Can be due to Liver Qi Stagnation or Stomach Heat. -If the pain is dull, it may indicate retention of food in the stomach. -If the pain is better after eating or applying heat it may indicate Deficient Cold in Stomach. -If the pain is worse after eating it may indicate a Deficient pattern. -If there is also fullness in the epigastrium, this indicates an Excess pattern

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

علامت	تعریف در طب سنّتی ایران	تعریف در طب سنّتی چینی
اشتها به غذا یا نوشیدنی	اشتها به طعم شور، تند و ترش دلیل ضعف معده متعاقب تجمع زیاد ماده لزج بلغمی در معده است، وقتی اشتها به غذاهای غیر عادی و فاسد مثل خاک و امثالهم باشد علت، خلط فاسد جای گرفته در معده است. انسان اگر حس چشایی سالم داشته باشد هیچ مزه ای را به شیرینی ترجیح نمی‌دهد، پس اگر اشتهای شدید به چیزهای غیرعادی یافت، نشان دهندهٔ اختلال است. اشتهای به ترشی و تندی نشان دهندهٔ خلط لزج در معده است. اشتهای معدهٔ گرم به آب بیشتر از غذاست.	-Condition relieved by eating indicates a Deficiency pattern -Condition aggravated by eating indicates an Excess pattern -Lack of appetite indicates Deficient Spleen Qi -Always hungry even after eating indicates Stomach Heat -Fullness/distention after eating indicates Retention of Food -Prefers warm food indicates a Cold Pattern -Prefers cold food indicates a Heat Pattern
عطش و تشنگی	در معده گرم مزاج، عطش به آب بیشتر از اشتها به غذا است، اگر همراه آن احساس دل آشوب و دل به هم خوردگی(غثیان) باشد دلیل مادهٔ مراری (خلط تلخ صفرا و یا ترش سودا) یا ماده شوربلغمی در معده است و اگر با خوردن آب نیمگرم عطش آرامش یابد ماده در بیشتر حالات بلغم شور است و اگر با آب نیمگرم عطش بیشتر شود یا رفع نگردد، ماده مراری است که با آب سرد مرتفع می‌گردد.	-For cold liquids indicates Heat -For warm liquids indicates Cold -Thirst for large amounts of Cold Water indicates an Excess Heat Pattern -No Thirst indicates Cold pattern, usually of the Stomach or Spleen -Thirst with no desire to drink indicates Damp-Heat -Thirst with desire to sip liquids slowly, or sip warm liquids indicates Yin Deficiency (of Stomach or Kidney)
قی (Vomiting)	تهوع نشان دهندهٔ خلط غیرطبیعی فرورفته در بافت معده و جایگزین شده در آن است. اگر استفراغ براحتی انجام شود نشان دهندهٔ خلط غیرطبیعی است که در فضای معده روان است. اگرحالت تهوع با استفراغ از میان نرود نشان دهندهٔ هردو مورد بالا است ونیز جایگزینی خلط در بافت معده هم می‌تواند این حالت را ایجاد کند.	-Sour vomiting may indicate Liver Invading Stomach -Clear/Watery vomiting may indicate Cold in Stomach with Fluid retention -Vomiting after eating may indicate a Heat Pattern -Sudden & Loud vomiting may indicate Excess pattern -Slow & Weak vomiting may indicate Deficiency pattern
آروغ	می‌تواند گاهی ترش باشد بدبو باشد (منتن) با بوی دود باشد(دودی یا دخانی) زنگاری باشد(زنگار= آهن تفتیده) بوی گوشت خام بدهد (زهمی) بوی گل سیاه و بدبوی (لجن) حمام بدهد (حماء) بوی عفونت بدهد(عفنی) بوی ماهی بدهد(سمکی) بوی شبیه به طعام خورده شده داشته باشد یا باد به تنهایی باشد و هیچ بویی نداشته باشد	-Stagnation of Liver Qi is often involved -With foul odor indicates Damp-Heat in Spleen, Stomach Heat, or Stagnant Qi in the Small Intestine -Without odor indicates Deficient Spleen Yang producing interior Cold
قراقر	صدای شکم دلیل ضعف معده و عدم تسلط به غذا است و یا به طور قطع دلالت بر رطوبت مدفوع می‌نماید.	-With loose stools indicates Spleen deficiency -With abdominal distention but no loose stool indicates Liver Qi Stagnation
تمایل خوراکی بیمار	پس از آنکه فرد غذای واحدی را مصرف کرد، می‌توان استدلال کرد که سازگاری وی با چیزهای مبرد (سرد کننده)، مجفف (خشک کننده) یا مرطب (تر کننده) چگونه است.	تقریباً همین معنی و مفهوم در طب سنّتی چینی را می‌توان دید.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

علامت	تعریف در طب سنّتی ایران	تعریف در طب سنّتی چینی
استدلال از آنچه معده حس می‌کند	اگر معده سوزش ندارد اما احساس سنگینی وجود دارد، ماده بلغم زجاجی است. احساس سوزش و التهاب نشانگر وجود ماده مره (صفرا)یا شور(بلغم مالح) است. احساس سوزش بدون التهاب بیانگر ماده ترش(بلغم) است. سوزش و سبکی دلالت بر ماده لطیف یا کم و سوزش توام با سنگینی دال بر ماده غلیظ یا زیاد است.	به مقالات ریفلاکس و سوء هاضمه در همین مجموعه ارجاع گردد.
گازهای دفعی شکم	صدای بلند حین دفع گاز یا ناشی از غلیظ بودن مواد غیر طبیعی تولید شده در معده است و یا به علت توانمندی نیروی دافعه است. کم بویی باد بر خوبی هضم دلالت داشته و نداشتن بو دلیل بر عدم هضم است . بوی شدید بر فساد هضم دلالت دارد.	–
مدفوع	رنگ مدفوع نشان دهندهٔ نوع خلطیست که در معده یا بقیه بخش‌های دستگاه گوارش به صورت غیر طبیعی تولید شده است. اگر مدفوع خیلی بدبو ولی نرم باشد دلیل آن است که قبل از زمان هضم کامل، بیرون آمده است و این نشان دهندهٔ ناتوانی نیروی نگه دارندهٔ معده است (ماسکه). اما اگر بدبویی زیاد بوده و مدفوع نرم نباشد دلیل ناتوانی نیروی هضم کنندهٔ معده است.	به رنگ و قوام و شکل مدفوع باید دقت گرد.رنگ طبیعی به رنگ قهوه ای روشن است. قوام مدفوع نه شل و نه سفت است. شکل مدفوع مثلاً به شکل مداد (نازک و باریک) ناشی از ضعف Spleen است و لی در کانسر ها همین کونه می کردد.
رنگ بدن	رنگ در بیشتر اوقات بر حال معده و کبد دلالت می‌کند. بیشتر امراض معده سرد و مرطوب است و رنگ مبتلایان، رصاصی (رنگ قلع) است و اگر رنگ بیمار از قبل زرد بوده باشد این زردی به سفیدی متمایل می‌گردد.	رنگ رخسار که بیانگر رنگ بدن است نیز در طب سنّتی چینی به همین شکل و در ناراحتی‌های دستگاه گوارش Saloow White رنگ شایع است.
استدلال به احوال مشارکات باعث ناراحتی معده	اگر دماغ نزله دارد و از آن متأثر می‌شود می‌توان ناراحتی معده را نزله دانست. اگر کبد تولید صفرای غیر طبیعی کند توجه به آن الزامی است. اگر طحال متورم است و از جذب سودا به خود عاجز باشد ومقدار سودا نیز زیاد شده باشد می‌تواند یکی ازعلل باشد. آیا بیمار جلو چشمش چیزی غیر عادی و غیر ثابت را می‌بیند؟ آیا به علت امتلا سردرد دارد؟ آیا با امتلاء، وسواسی دارد که با گرسنگی کم شده و آیا از سرگیجه رنج میبرد ؟ آیا با پر شدن شکم احساس خفقان دارد یا موقع گرسنگی ؟ همچنین غش و تشنج چه مواقعی عارض می‌گردد؟ دقت به این‌ها عوارض مشارکتی معده را نشان می‌دهد.	نیاز به مبحث دیگری دارد.

پی نوشت

۱. در فلسفه، برای شناخت ماهیّت و چیستی اشیاء (ontology) از عناوین هستی شناختی (ontological entities) مانند کیفیت، عملکرد، نقش، خاصیت، ... استفاده می‌شود.

منابع

۱. الگود، سیریل: تاریخ پزشکي ایران و سرزمین‌هاي خلافت شرقي. ترجمه: فرقاني، باهر. انتشارات امیرکبیر، تهران، صص:۷-۳۶، ۱۳۷۱.
۲. تاجبخش، حسن: تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران. ج.۱، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، صص: ۱۸۵، ۲۶۱-۲۵۹، ۱۳۸۵.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

۳. شمس اردکانی، محمدرضا؛ ذوالفقاری، بهزاد؛ روزبهانی، مهدی؛ ترکی، مهدی؛ روزبهانی، اکبر: مروری بر تاریخ و مبانی طب سنّتی اسلام و ایران. انتشارات راه کمال، تهران، صص:۱۲-۶، ۱۳۸۵.
٤. جرجانی، سید اسماعیل: ذخیره‌ی خوارزمشاهی. ج.۱، انتشارات فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ص:۱۵۰، ۱۳۸۰.
٥. محمدی ری شهری، محمد: احادیث پزشکی. ج.۲، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، قم، ص:۲٤، ۱۳۸٥.
6. Novak PD. *Dorland pocket medical dictionary*. Philadelphia: W.B. Saunders; 1995.
7. Anderson KN. *Mosby's Medical, Nursing and Allied Health Dictionary*. St. Louis: Mosby-Year Book Inc; 1998.
۸. بیتز، باربارا: معاینات بالینی و روش گرفتن شرح حال. ترجمه: کاوه، مانیا. ویرایش نهم. نشر پیشگامان توسعه، تهران، ص:٥، ۱۳۸۷.
۹. ابن سینا، حسین: قانون فی الطب. الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۲۰۰٥ م.
10. Tack J, Talley NJ, Camilleri M, Holtmann G, Hu P, Malagelada JR. Functional gastroduodenal disorders. *Gastroenterology* 2006;130(5):1466-79.
11. Maciocia G. *Diagnosis in Chinese medicine: A comprehensive guide.* New York: Elsevier; 2004.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]